

Petar Bašić

O PREVODILAČKIM NEDOUMICAMA U HIMNU
SLAVA BOGU NA VISINI

99

Služba Božja 1104.

Vjerojatno je već prilikom prvog hrvatskog izdanja misala u himnu *Slava Bogu na visini* bilo prevodilačkih nedoumica, ali o njima nema pisanoga traga, barem koliko je meni poznato. Sada kada se priređuje novo izdanje, potrebno je vratiti se tom pitanju.

Za uvod u problematiku spomenimo da himan *Slava Bogu na visini* nije nastao za euharistiju, nego kao jutarnji himan, a u euharistijsko je slavlje ulazio postupno i taj put je dobro poznat.¹ Što se pak tiče teksta, postoje tri glavne verzije: grčka Apostolskih konstitucija, sirska nestorijanske liturgije te grčka bizantske liturgije koja se nalazi i u Codex Alexandrinus Novoga zavjeta (5. st.)² i koja se u biti podudara s našom zapadnom verzijom.

Od nedoumica spomenimo najprije one koje je lakše riješiti. U izrazu *gratias agimus tibi propter magnam misericordiam tuam* dva su pitanja: kako prevesti izraz *gratias agimus* i prijedlog *propter*. U dijalogu predslavlja izraz *gratias agamus* preveden je sa “hvalu dajmo”, a drugdje se prevodi jednostavnim glagolom “zahvaljivati”. Izraz “dati hvalu” bolje izražava biblijsku misao, a ovdje je isti motiv davanja hvale³ pa je dobro da i izraz kojim se to označuje bude isti. Treba ipak imati na umu da u hrvatskim biblijskim prijevodima (npr. u Mt 26, 27) složeni oblik imaju samo stariji prijevodima s latinskoga (npr. Kašić, 1627./36., ima izraz “uzdati hvale”; “dati hvalu” ima čak i Vuk Stefanović Karadžić (1847.; nav. izd. 1874.), a prijevodima s grčkoga imaju svi odreda glagol “zahvaljivati”: Zagoda

¹ Usp. M. Righetti, *La messa. Commento storico-liturgico alla luce del Concilio vaticano II.* (Manuale di storia liturgica, III.), 1966., str. 219-221.

² Za točnu naznaku izvorâ usp. J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe.* (Fünfte, verbesserte Auflage), Wien - Freiburg - Basel 1962., I., str. 447.

³ Vidi malo dalje navod iz Jungmanna.

1938., Šarić 1942., Duda 1962., Rupčić 1967., Duda - Fućak 1973., Raspudić 1987.). Vjerojatno su se za biblijskim prijevodom povelj i liturgijski prijevodi biblijskoga teksta: već Kniewald (1930.) u dijalogu ima složeni glagol ("hvalu uzdajmo"), ali u izvješću ustanovljenja euharistije jednostavni ("zahvali") te za njim svi drugi do današnjega.

U molitvenim je tekstovima nešto drukčije. Izraz *gratias agere* dolazi često u liturgiji časova, najčešće u molbenici jutarnje i u prošnjama večernje, a u hrvatskom se izdanju prevodi dosta različito. Evo po nekoliko primjera: *Gratias agunt* tibi animae nostrae - Evo nas, Gospodine, da ti *hvalu iskažemo* (nedj. I. tj., Jut.); *Ideo ei gratias agamus* - *Iskažimo* mu zbog toga *hvalu* (pon. I. tj., Več.); *Gratias agamus* Christo eumque semper laudemus - *Hvalu iskažimo* Kristu i njega uvijek proslavljajmo (sr. I. tj., Jut.); *Gratias agamus* Christo, qui - *Zahvalimo* Kristu, koji (čet. I. tj., Jut.); *Ei gratias agamus* - *Njemu iskažimo hvalu* (nedj. II. tj., I. več.); *Gratias agimus*, tibi, Domine - *Zahvaljujemo* ti, Gospodine (ut. III. tj., Več.).

Izraz "dati hvalu", možda nešto bolje nego "iskazati hvalu", upućuje na izraz *gratias agere* i preko njega na *euharistein* i mogao bi biti specifičan izraz biblijsko-liturgijskoga jezika, no bilo bi nedosljedno unijeti ga u *Slava Bogu na visini*, a ne i u izvješću ustanovljenja. Neizbježno bi se postavilo i pitanje gdje bi sve trebalo unijeti tu promjenu, uključujući i biblijske prijevode. Za sada u hrvatskome prijevodu Svetoga pisma ne dolazi složeni izraz "dati hvalu" u spomenutom značenju, nego samo jednostavni glagol "zahvaljivati".

Drugo je pitanje kako prevesti prijedlog *propter*: sa "radi" ili "zbog", to jest je li naše davanje hvale namjera ili uzrok. I ovdje može pomoći Jungmannov komentar: "Hvale Bogu koje se na ovo naslanjaju kratke su i jasne. Samo ih nižemo jednu za drugom, krnje kakve jesu: hvalimo te, blagoslivljamo te, klanjamo ti se... Paralela u najstarijim verzijama pokazuje da naglasak nije na posebnom značenju pojedinih riječi, nego na temeljnom značenju ukupnog hvaljenja Božje veličine.?"

Ako i u *gratias agimus* nakon toga moramo čuti ponajprije ton hvale, onaj *propter magnam gloriam tuam* što slijedi i koji se ne mora odnositi na taj izraz, ima još manje nešto prolazno. Ipak ona posve podnosi da se riječ uzme u svome punom značenju: Boga možemo uistinu hvaliti 'poradi njegove velike slave'. U novome poretku svijeta, zasnovanom na milosti i ljubavi, u kojem nam je Bog sve darovao (Rim 8, 32), Božje je bogatstvo već gotovo postalo

naše bogatstvo, objava njegova veličanstva za nas izvor obilne milosti i početak našega vlastitog veličanstva.”⁴

Prema tome, prijedlog *propter* ima ovdje uzročno značenje, no možda bi još bolje pristajalo srednje rješenje, izraženo prijedlogom “poradi” koji izriče i uzrok i namjeru: zahvaljujemo ti *poradi* velike slave tvoje.⁵

Izraz *qui tollis peccata mundi* dolazi na nekoliko mjesta u Redu mise. Nema dvojbe da to na svim mjestima treba riješiti jednako. Prvi dio preuzet je doslovno iz Iv 1, 29, s time da je u biblijskome tekstu (uključujući Vulgatu i Novu vulgatu) grijeh u jednini: peccatum, a u liturgijskome tekstu u množini: peccata. Mnogi misali na narodnom jeziku usklađuju to s biblijskim tekstom (francuski, njemački, španjolski, portugalski...). Latinski glagol *tollo* kao i grčki *airo* može se također različito shvatiti: “(od)uzeti” i “nositi”. Zapadni oci i rimska liturgija tumačili su u prvome značenju: oduzeti. Najnoviji hrvatski prijevodi imaju: koji odnosi (Duda-Fučak 1985); koji uzima (Rupčić 2000; Ladan 1980). *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije* (Zagreb 1992.) donosi ovu bilješku uz Iv 1, 29: “Grčki glagol znači *podignuti*, i prema tome ili *nositi*, *uzeti na sebe*, ili *odnijeti*, *oduzeti*, *učiniti da nestanu*. Iv ga obično upotrebljava u potonjem smislu (usp. 2, 16; 5, 8-12; 10, 18; 1 Iv 3, 5).” Od hrvatskih prijevoda spomenimo još Kniewaldov (koji uzimaš) i sadašnjeg misala (koji oduzimaš).

Ako bi trebalo dati prijedlog za novi prijevod, s malom prednošću bi to bio oblik “koji uzimaš”. Prijeđimo sada na glavno pitanje: kako prevesti početni izraz iz Lk 2, 14: *et pax hominibus bonae voluntatis*. Himni su u starini redovito počinjali kojom biblijskom izrekom. Ona je himnu davala osnovni sadržaj i ton i zato je vrlo važna. Tako je i ovdje.

Istočne liturgije imaju trodjelnu razdjelu anđeoske hvale: Slava Bogu na visini, a na zemlji mir, ljudima dobrohotnost. Takvu podjelu nalazimo i u najvažnijem izvoru, u *Codex Alexandrinus*. No tu varijantu moramo ovdje odmah ostaviti po strani jer ne odgovara ni kritici biblijskoga teksta ni zapadnoj liturgijskoj tradiciji. Danas svi prihvaćaju ovaj biblijski tekst:

⁴ Jungmann, nav. dj., str. 452-453.

⁵ Prijedlogu “poradi” još uvijek nije općenito priznato i uzročno značenje. Vladimir Anić u svome *Rječniku hrvatskoga jezika*, Zagreb 1998., navodi pod br. 2: (izriče) uzrok koji dolazi izvan subjekta: zbog (*propao je poradi rata zbog rata; ne mogu nikako poradi briga zbog briga*); ista formulacija ostala je i u promijenjenom posthumnom izdanju: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2003., a preuzeta je u Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb 2002. Uzročno značenje prijedlogu “poradi” ne priznaje *Rječnik hrvatskoga jezika* u izdanju LZ i ŠK, Zagreb 2000.

dovxa evn u`yi,stoij
kai. evpi. gh/j eivrh,nh
evn avqrw,poij euvdoki,aj⁶

Latinska Vulgata (i s njome Nova vulgata) to prevodi: et pax hominibus bonae voluntatis. Je li to na tragu prihvaćenoga biblijskoga teksta ili je više u skladu s tradicionalnim shvaćanjem zapadne liturgije?

Makar na prvi pogled izgledalo drukčije, možemo reći da se to nužno ne suprotstavlja izvornomu značenju jer je i latinski genitivni izraz dvoznačan: može se shvatiti kao subjektni i kao objektni. Istina je međutim da se pretežno shvaća u subjektnom smislu, tj. da dobra volja pripada subjektu *ljudi*: da su oni dobre volje, da imaju dobru volju. A prema općenito prihvaćenom tumačenju treba shvatiti da su tu ljudi objekt Božje dobre volje, naklonosti, *eudokias*.⁷ Zato bi to trebalo i u prijevodu izraziti.

Noviji biblijski prijevodi to općenito već i čine, pa tako i hrvatski: ljudima, miljenicima njegovim (Duda-Fučak 1973.; 1985.), ljudima njegove milosti (Rupčić 2000.; 1967.: koje ljubi). U hrvatskim je prijevodima od starine to prevedeno “i mir ljudima dobre volje”.⁸

U latinskome, a tako i u hrvatskome, izraz se može, kako je već rečeno, shvatiti dvojako: ljudi mogu biti subjekt i objekt dobre volje. Suvremeni jezici to ipak shvaćaju u prvome značenju, tj. da su ljudi dobre volje, da oni imaju dobru volju, a tumači i prevoditelji Svetoga pisma naglašavaju da se tu mora shvatiti Božja dobra volja, odnosno *eudokia*. Zato biblijski prijevodi to redovito izričito kažu. Evo najprije nekih prijevoda Svetoga pisma za liturgiju: *talijski*: “Gloria a Dio nel pià alto dei cieli e pace in terra agli uomini che egli ama” (1974.), “Gloria a Dio nel pià alto dei cieli e sulla terra pace tra gli uomini, che egli ama” (1997.) (misal: Gloria a Dio nell’alto dei cieli e pace in terra agli uomini di buona volontà); *njemački* (1979.): “Verherrlicht ist Gott in der Höhe, und auf Erden ist Friede bei den Menschen seiner Gnade” (misal: Ehre sei Gott in der Höhe, und

⁶ Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart 1983. Usp. G. Schrenk, *Eudokia*, u: G. Kittel, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, II., str. 745-748. ?

⁷ G. Schrenk ovako tumači značenje te biblijske izreke: “Mesijanski poklik anđelove pjesme nije želja..., nego navještaj božanskog događaja... Bogu se daje slava u nebu budući da sada nastupa Kristovo slanje. Taj događaj ima učinak na zemlji u *eirene* = *šalom*, spasenje... Takvo spasenjsko djelovanje događa se na ljudima dobrohotnosti. Tako nebesko odgovara zemaljskomu. Ne kao da bi *doksa en hipsistois* stajala nasuprot još ne posve ostvarenoj objavi na zemlji... Prema Lk 2, 9 obasjava *doksa* pastire. To je upravo znak novog događanja, da nebeska *doksa* i *eirene* na zemlji postaju jedno” (N. d. 747.).

⁸ Od hrvatskih prijevoda posljednji tako prevode Šarić 1942., Duda 1962. i Raspudić 1987.

Friede auf Erden den Menschen seiner Gnade; *francuski* (1993.): “Gloire à Dieu au plus haut des cieux, et paix sur la terre aux hommes qu’il aime” (=misal). Evo još nekih izdanja: La Bible TOB (1997.): “Gloire à Dieu au plus haut des cieux et sur la terre paix pour ses bienaimés”, a u bilješci dodaje: *Litt. pour les hommes (objects) de (sa) bienveillance*. La Bible de Jérusalem (1973.): “Gloire à Dieu au plus haut des cieux et sur la terre paix aux hommes objects de sa complaisance”.

Za biblijskim prijevodima povelili su se i mnogi liturgijski prijevodi. Iznenaduje što to nije učinio i talijanski prijevod, jer za takvo shvaćanje izričito se izrazio talijanski stručnjak Rinaldo Falsini u izlaganju na znanstvenome skupu o liturgijskom prevođenju, održanom 1965. u Vatikanu,⁹ a ponavlja to na jednom drugom simpoziju o istoj temi (1993.).¹⁰

Ako bi se trebalo odlučiti za prijedlog hrvatskog prijevoda, bio bi to ovaj: “a na zemlji mir među ljudima njegove dobrohotnosti”, ili cijeli tekst: “Slava na visinama Bogu, a na zemlji mir među ljudima njegove dobrohotnosti.” Od spomenutih prijevoda glagol dodaju samo njemački liturgijski prijevod (*Einheitsübersetzung*) i hrvatski Rupčićev (“Slava je Bogu u visini, i na zemlji mir u ljudima njegove milosti”¹¹). To je točno, ali to je već više tumačenje nego prijevod.

⁹ Tekst je preuzet u zbornik njegovih radova: *Nel rinnovamento liturgico il passaggio dello Spirito. Saggi raccolti in occasione del 75° genetliaco dell'autore*, a cura di E. Mazza - G. M. Compagnoni, Roma 2001., str. 341-358 (Alcune difficoltà di traduzione dell'Ordinario della Messa).

¹⁰ “Među mogućim promjenama u Redu mise prva se odnosi na izraz u Slavi: ‘Mir ljudima dobre volje’ treba promijeniti u ‘mir ljudima koje Bog ljubi’, u skladu sa službenim tekstom Biblije CEI koji se čita, između ostaloga, u odlomku evanđelja u božićno vrijeme i u antifonama liturgije časova” (*n. d.* u prethodnoj bilješci, str. 337).

¹¹ Duda-Fučak (1985.) imaju ovaj prijevod: “Slava na visinama Bogu, a na zemlji mir ljudima, miljenicima njegovim.”

Stjepan Čovo

RAZMIŠLJANJE UZ SVEĆENIČKI JUBILEJ

U prigodi 40. obljetnice svećeničkog ređenja

Godina 2004., u koju smo pred malo vremena stupili, doziva nam u pamet drage i važne godišnjice vlastitoga života. Ima ih mnogo i nemoguće ih je sve nabrajati. Neke ipak ne smijemo preskočiti jer su one važan čimbenik našeg životnog usmjerenja. Radi toga je zgodna prilika da svaki od nas osvježi godišnjicu svoga svećeništva, da vrednuje svoj svećenički protekli život i baci pogled prema budućnosti premda ona postaje sve kraća. Možda bi to trebao biti detaljni ispit savjesti koji ne može a da ne bude osvrt na sve ono što se u našem životu događalo ili se trebalo dogoditi.

Početak svećeničkog puta moj i kolega počeo je 30. ožujka 1964., a njegova priprava počela je mnogo ranije. Tog se datuma ove godine napunja 40 godina od svećeničkog ređenja 12-torice kolega¹ koje je redio dr. Frane Franić, splitski i makarski i nekoć solinski biskup. Važan je to dan za naše osobne živote, možemo ga nazvati njegovom prekretnicom. Ostavio je pečat na nama i u nama ali i u široj javnosti naše Crkve i redovničke zajednice. On se dogodio u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Makarskoj, ili kako je nazivaju novom crkvom, na Uskrsni ponedjeljak. On je postao nezaboravni dan života za nas 12-torice ređenika, dok su neki naši kolege bili prije zaređeni radi ondašnjih nenormalnih prilika i njihove godišnjice nama su prethodnica.

Sjećanje na svećeničko ređenje i mladomisničko slavlje ispunja nas i danas zahvalnošću i radošću i stavlja nas u ozračje poletnih

¹ Toga su datuma ređeni: 1. fra Stjepan Čovo, 2. fra Josip Čugura, 3. fra Šimun Čugura, 4. fra Pijo Doljanin, 5. fra Marijo Jurišić, 6. fra Albert Marić, 7. fra Josip Matić, 8. fra Milan Ujević, 9. fra Petar Pletikosa, 10. fra Frano Smodol, 11. fra Srećko Vekić i 12. fra Josip Zrnčić. Druge naše kolege ređeni su ranije: 1. fra Bernardin Vučić; 2. fra Vice Lucić; 3. fra Milan Lapić; 4. fra Ignacije Vugdelija; 5. fra Ante-Stjepan Pupiće-Bakrać; 6. fra Oton Bilić; 7. fra Dinko Maslač i 8. fra Ante Perković. Nas kolega svećenika doseže broj od 20.